

**Світлій пам'яті
академіка НАН України
Арнольда Миколайовича ШЛЕПАКОВА
(1930-1996)**

НА ПОШАНУ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-МІЖНАРОДНИКА А. М. ШЛЕПАКОВА

Леонід Лещенко, Ігор Черніков

ВСЕСВІТНЬО ВІДОМИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ УЧЕНИЙ: ІСТОРИК-МІЖНАРОДНИК, ОРГАНІЗАТОР НАУКИ І ДИПЛОМАТ.

*До 80-ліття від дня народження академіка НАН України
Арнольда Миколайовича Шлепакова (1930-1996 рр.)*

16 червня 2010 р. виповнилось би 80 років Арнольду Миколайовичу Шлепакову – академіку НАН України, доктору історичних наук, професору, заслуженому діячеві науки і техніки України, лауреату премії АН УРСР ім. Д.З. Мануїльського.

Народився він в українському старовинному мальовничому місті Вінниці у родині авторитетного педагога Миколи Степановича Шлепакова, згодом професора Харківського, а після Великої Вітчизняної війни – Київського університетів за фахом «філософія»¹.

Закінчивши із золотою медаллю (1947 р.) київську середню школу № 147 і вступивши того ж року на факультет міжнародних відносин Київського держуніверситету імені Тараса Шевченка, юний Арнольд уже в студентські роки виявляв неабиякий інтерес до творчої праці, до науки. Саме тоді з'явилися його перші публікації². І не випадково, що його постійно обирали головою наукового студентського товариства факультету.

1952 року, здобувши вищу освіту і отримавши університетський диплом із відзнакою за спеціальністю історика-міжнародника і референта-перекладача, Арнольд Шлепаков став аспірантом тодішнього Інституту історії АН УРСР.

Успішно захистивши 1955 року кандидатську дисертацію на тему «Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі – видатна перемога зовнішньої політики СРСР»³ (науковий керівник – відомий український дипломат, кандидат історичних наук О.Д. Война), А.М. Шлепаков починає стрімке та ефективно сходження до вершин історичної науки. У 25 років він – кандидат наук, 36 – доктор наук, 39 – обирається членом-кореспондентом республіканської Академії наук, а у трохи більш як 50 років – її академіком. Безпрецедентно, але це доведений факт, що за свою понад дев'яностолітню історію Українська Академія наук жодного

разу ще нікому не присвоювала таких високих звань зі спеціальності «Всесвітня історія та міжнародні відносини», як А.М. Шлепакову⁴.

Щодо професійного росту він упевнено пройшов шлях від молодшого наукового співробітника (з 1955 р.) до завідувача відділу нової і новітньої історії зарубіжних країн (1969-1978 рр.) і заступника Директора академічного Інституту історії в 1971-1974 рр.

Новим принципово якісним етапом у на рідкість плідній у той час діяльності вченого стало утворення за його ініціативи 1978 року Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн (ІСЕПЗК). Можна безперечно стверджувати, що на це знадобилася його величезна енергія. «Інститут Шлепакова», як його стали називати у колах наукової громадськості не лише України й колишнього СРСР, а й закордоном, з плином часу перетворився на досить престижний науково-дослідницький центр. У центрі уваги ІСЕПЗК (функціонував з жовтня 1978 р. до червня 1991 р.) під науковим керівництвом А.М. Шлепакова були: розробка проблем міжнародного розподілу праці й структури світогосподарських зв'язків; дослідження національного питання в країнах Західної Європи та Америки, міграційних процесів і становища іммігрантів; економічні й науково-технічні аспекти охорони довкілля, особливо в акваторіях Чорного і Середземного морів; соціально-політичні та економічні процеси в країнах, що розвиваються, переважно на Близькому Сході та історичні зв'язки з народами цього регіону тощо⁵.

Великим і незаперечним є внесок вченого в становлення і розвиток в Україні, насамперед американістики, її соціально-економічного й політичного аспектів, визначення тенденцій і закономірностей імміграційних процесів до країн Північної Америки тощо. Саме у цій галузі йому належить особлива заслуга відкриття нових напрямів і підходів. А такі його фундаментальні монографії, як «Українська трудова імміграція в США і Канаді (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.)». – К., 1960, 200 с.; «Иммиграция и американский рабочий класс в эпоху империализма». – М., 1966, 501 с.; «Биография статуи Свободы. Исторический очерк». – М., 1969, 116 с.; «США: Социальная структура общества и его национальный состав». – К., 1976, 235 с.; «США: «похищение умов» в прошлом и настоящем» (у співавт.) – М., 1983, 182 с., інші його численні публікації, серед яких слід виділити «Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків» (у співавт.). – К., 1990, 231 с. – переконливе тому підтвердження⁶.

Ще працюючи завідувачем відділу нової і новітньої історії Інституту історії АН УРСР, А.М. Шлепаков і його співробітники В.Н. Гулевич, Б.М. Забарко та інші запропонували якомога швидше приступити до дослідження надзвичайно актуальної й водночас маловивченої проблематики «Міжнародна солідарність у боротьбі проти фашизму». І дійсно в академічному видавництві «Наукова думка» вийшла в світ (1970 р.) однойменна

колективна монографія обсягом майже 35 друк. арк., в якій підрозділи про солідарність народів Англії, країн Азії та Америки з антифашистською боротьбою народів Європи належали Арнольду Миколайовичу і тоді ще ст. науковому співробітнику, к.і.н. Л.О. Лещенку.

У подальшому, уже в ІСЕРЗК зазначеній проблематиці «Міжнародна солідарність» з урахуванням певної конкретизації було присвячено ще п'ять капітальних колективних монографій, де відповідальним редактором, а також одним із авторів був А.М. Шлепаков. Ось вони ці справжні фоліанти: «Международная солидарность трудящихся: 1917-1923». – К., 1978, 352 с.; «Движение международной солидарности трудящихся: 1924-1932». – К., 1980, 396 с.; «Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и угрозы войны (1933-1939)». – К., 1984, 317 с.; «Антифашистская солидарность в годы второй мировой войны: 1939-1945». – К., 1987, 336 с.; «Международная солидарность сил мира и прогресса. 1945-1955». – К., 1990, 320 с.⁷

Предметом особливої уваги Арнольда Миколайовича стала розробка теми «Україна у міжнародних відносинах», в рамках якої з'явилися його розділи в книзі «Україна і зарубіжний світ» (К., 1970): «Плани міжнародної реакції щодо України в роки підготовки другої світової війни (1933-1939 рр.)» і «Зовнішньополітичне значення воз'єднання українських земель (1939-1940 рр.)».

Багато зусиль докладав він і для підтримки вітчизняного сходознавства. Не відмовлявся входити до складу редколегій таких орієнталістичних видань, як збірники статей «3 історії зарубіжного Сходу». – К., 1972 і «Країни Сходу. Історія і сучасність». – К., 1974; колективні монографії «У боротьбі за ліквідацію колоніалізму». – К., 1974; «За освобождение Юга Африки». – Киев, 1976. Усього ж перу Арнольда Шлепакова належить понад дві сотні наукових праць. Що ж до його редакторської місії, то він відредагував і прорецензував силу-силенну різних авторських рукописів.

Учений брав діяльну участь у багатьох міжнародних наукових форумах: Конгресі з економічної історії в Ленінграді (1970 р.), Міжнародному конгресі істориків (США, 1975 р.), Всесвітньому конгресі з питань освіти з метою сприяння роззброєнню під егідою ЮНЕСКО (Париж 1980 р.), 5-ому Конгресі Міжнародної Асоціації з вивчення країн Південно-Східної Європи (AIESEE) у Белграді (Югославія, 1984 р.) тощо⁸.

Водночас широкий міжнародний резонанс набули зустрічі, бесіди, дискусії, організовані у Києві в Інституті соціальних і економічних проблем зарубіжних країн під головуванням його директора А.М. Шлепакова за участі співробітників Королівського інституту міжнародних відносин Великої Британії, очолюваного проф. Д.Уоттом, президента Інституту зовнішньої політики у Філадельфії (США) І.Кітнера та членів керівництва Комітету дружби США із зарубіжними країнами Дж.Рассела, І.Джонсона й К.Соула, професора Д.Стеїрса з Канади, делегації японських учених –

співробітників Ради з проблем безпеки Японії, очолюваних її Генеральним секретарем С.Ітіро, директора Пекінського інституту сучасних міжнародних відносин КНР проф. Лю Се-кіна, декана Вищої школи Міжнародних відносин Університету Джавахарлала Неру в Нью-Делі (Індія) проф. Місри, директора Національного центру досліджень у галузі суспільних наук Греції проф. В.Філіаса, провідного співробітника Ін-ту міжнародної політики і господарства в Белграді проф. Л.Првуловича, науковців з Інституту орієнталістики Чехословацької Академії наук (м. Прага) та ін.⁹

Що ж до дипломатичного аспекту багатогранної діяльності Арнольда Миколайовича, то для роботи у таких всесвітніх структурах, як ООН й ЮНЕСКО українському Міністерству закордонних справ природно конче потрібні були справжні аси політичного діалогу, озброєні знанням історії міжнародних відносин, станом сучасних міждержавних взаємин. І не лише. Дуже потрібні були люди, добре знайомі з досягненнями науки і техніки, новітніми технологіями тощо. І таким асом, такою людиною, без будь-якого сумніву, був А.М. Шлепаков. І не випадково, що три роки поспіль, починаючи з 1970 р., він входив до складу української делегації на XXV, XXVI і XXVII сесіях Генеральної Асамблеї ООН, виступав із притаманною йому аргументацією в її комітетах і комісіях з питань соціально-економічного становища слаборозвинутих країн, розв'язання Палестинської проблеми, Близькосхідного врегулювання, боротьби проти будь-яких проявів расизму і колоніалізму. Як досвідчений експерт ЮНЕСКО, він, перебуваючи у 1966-1967 рр. у тривалому науковому відрядженні у Парижі, брав участь у розробці проекту цієї міжнародної організації щодо реформування освіти і науки в країнах, які розвиваються.

Багато років А.М.Шлепаков очолював редколегію Інститутського збірника «Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы», єдиного на той час періодичного видання в Україні, де широко висвітлювалися питання всесвітньої історії, політології та міжнародних відносин. Становить інтерес той факт, що на шпальтах цього видання друкувалися вчені не лише тодішніх соціалістичних країн, а також їхні колеги з розвинутих капіталістичних держав, наприклад Л. Томазі зі США, М.Хіромаса з Японії¹⁰.

Обсяг науково-організаційної й громадської роботи А.М. Шлепакова був воістину колосальним. Ось далеко неповний перелік його різноманітних посад. У 80-і роки і подальший час він – член Президії АН УРСР і редколегії її друкованого органу «Вісник», академік-секретар Відділення економіки, член учених рад по захисту дисертацій в Інституті історії України НАНУ та історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, голова Української Асоціації сприяння ООН, входив до Правління товариства «Україна», обирався віце-президентом Міжнародного товариства СРСР-США.

Арнольд Миколайович залишився у нашій пам'яті не лише як талановитий, скрупульозний дослідник, а ще як уважний і дбайливий педагог, вихователь. Він читав курси лекцій у своїй Alma Mater – на факультеті міжнародних відносин Київського університету, у тодішньому Інституті культури. З 1995 р. він очолював вищий навчальний заклад – Українську академію зовнішньої торгівлі (нині Український державний університет фінансів і міжнародної торгівлі). Ним підготовлено 8 докторів і майже 20 кандидатів наук.

Автори цього тексту, дуже добре й давним-давно особисто знали Арнольда Миколайовича. Так, Л.О. Лещенко – найближчий його соратник по розробці проблематики «Утвердження України на міжнародній арені»; І.Ф. Черніков – неодмінний радник у дослідженнях із близькосхідних питань. Їм пощастило бачити «Арношу» (так любовно його іноді називали у колі друзів і близьких знайомих) ще дуже молодого за віком, сповненого життя, завзятого театрала, аматора живопису й класичної музики, спортсмена (захоплювався волейболом, тенісом), позбавленого навіть такої звички, як палити цигарки.

З нашого погляду, своєрідним пам'ятником цьому видатному українському вченому, справжньому лицарю науки, людині гострого розуму з почуттям гумору, феноменальної ерудиції й творчої обдарованості – міг би стати принаймні найближчим часом збірник наукових праць на честь 80-ліття від дня його народження.

Хотілось би висловити ще одне побажання. Після смерті А.М. Шлепакова пройшло вже майже 14 років. За цей час набагато зросли масштаби й змінився якісний фактор міжнародних відносин незалежної України, відчутно активізувалась і дослідницька робота у галузі політології й всесвітньої історії. Академічну премію ім. Д.З. Мануїльського з 1992 р. вже не присуджують. Беручи до уваги ту очевидну істину, що заслуги Арнольда Миколайовича перед українською наукою настільки значні й незаперечні, цілком закономірно з'являється думка: а чи не настав час вирішити, нарешті, питання про заснування в галузі всесвітньої історії, міжнародних відносин і політології Премії Національної Академії наук України імені її академіка А.М. Шлепакова.

¹ Науковий Архів Президії НАН України. – Ф. 251. – Оп. 631. – Спр. 63; Харківський університет - рідному місту – Харків, 2004. – С. 153; Історія Київського університету. 1834-1959. – К., 1959. – С. 394, 550-551.

² Науковий Архів Президії НАН України. – Ф. 251. – Оп. 631. – Спр. 63; див. наприклад, часопис «Сучасне і майбутнє». – Київ. – 1952. – № 8. – С. 27-30.

³ Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. – Вип. 1. – К., 1998. – С. 365.

⁴ *Тонкаль В.Е., Пелих В.М., Стогний Б.С.* Академия наук Украинской ССР. Под редакцией академика АН УССР И.К. Походни. – К., 1979. – С. 385.

⁵ Див. Institute for Social and Economic Problems of Foreign Countries. Academy of Sciences of Ukrainian Soviet Republic. – Київ: Наукова думка, 1983.

⁶ Див. докладно: Вчені Інституту історії України // Біобібліографічний довідник. – С. 365-366.

⁷ Указатель опубликованных работ сотрудников Института социальных и экономических проблем зарубежных стран. 1978-1988 / Ответственные редакторы: А.Н. Шлепаков, О.В. Шамшур. – К., 1988. – С. 3-4, 11, 16.

⁸ Один з авторів цих рядків – І.Ф. Черніков, будучи делегатом 4-го Конгресу зазначеної Асоціації - AIESEE, див. «Quatrieme Congres Internationale des Etudes du Sud-Est Europeen (Ankara, 13-18 aout, 1979)». - Ankara, 1979, p.). - на прохання А.М. Шлепакова перед його від'їздом до Белграда докладно розповів про цю Міжнародну Асоціацію балканістів, складне становище, що склалося тоді в ній через фактичний бойкот AIESEE з боку Албанії, невшухаючих турецько-грецьких суперечностей тощо.

⁹ *Кривець Н.В.* Шлепаков Арнольд Миколайович // Інститут історії України Національної Академії наук України. 1936-2006. – С. 398; Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы. Республиканский Межведомственный сборник. Вып. 2. – Киев, 1982. – С. 144-145.

¹⁰ Зарубежный мир: социально-политические и экономические проблемы. Республиканский Межведомственный сборник. Вып. 19. – Киев, 1990. – С. 103-109, 109-115.